

ÇAĞDAŞ KIPÇAK TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINA KARAY
TÜRKÇESİNDEN KATKILAR
CONTRIBUTIONS FROM KARAİM IN VOCABULARY OF
CONTEMPORARY KIPCHAK TURKISH

ABDULKADİR ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assist. Prof. Dr., Ordu University Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature

akadirozturk@odu.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-3077-458X>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute
TAED-64, Ocak - January 2019 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-Received Date : 20.09.2018

Kabul Tarihi-Accepted Date : 31.12.2018

Sayfa-Pages : 283-302

 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4099>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

ÇAĞDAŞ KIPÇAK TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINA KARAY
TÜRKÇESİNDEN KATKILAR*
CONTRIBUTIONS FROM KARAIM IN VOCABULARY OF
CONTEMPORARY KIPCHAK TURKISH

ABDULKADİR ÖZTÜRK

Öz

Kıpçak Türkçesi, tarihi ve çağdaş dönemleri ve lehçeleriyle Türk dili içerisinde önemli bir yere sahiptir. 14. yüzyıldan günümüze dek verdiği eserlerle Türk dili, tarihi ve kültürü başta olmak üzere pek çok alanda Türkoloji çalışmalarına da ışık tutmaktadır. Kıpçak Türkçesinin tarihi dönemlerine kadar uzanan ve aynı zamanda çağdaş temsilcisi olan Karay Türkçesi, 16.-20. yüzyıllar arasında meydana getirdiği yazılı metinler ile varlığını sürdürmüştür. 21. yüzyıl itibarıyla yayın faaliyetleri duraklama sürecine geçen Karayca, günümüzde yok olma tehlikesi altında bulunan bir Kıpçak lehçesidir.

Eski Türkçenin izlerini barındıran, Oğuzcanın kimi etkilerini taşıyan ve aynı zamanda kendine özgü yapısıyla dikkat çeken Karayca, zengin söz varlığı ile Türk diline katkı sunmaktadır. Karayca söz varlığı içerisinde fiiller, bu çalışmaya kaynaklık etmektedir. Karayca, kendine özgü fiillerin yanı sıra tarihi dönemlerde kullanılan bazı fiilleri, Oğuz lehçelerinden geçen kimi fiilleri, yabancı dillerden alınılayıp türettikleri fiilleri ve diğer Kıpçak lehçeleriyle hem ortaklık hem de farklılık gösteren fiilleri bünyesinde muhafaza etmiştir.

Bu çalışmada, Karaycaya özgü fiiller ile tarihi ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde farklı türevlerde bulunan Karayca bazı fiiller tasnif edilerek çağdaş Kıpçak Türkçesinin söz varlığına Karay Türkçesinden katkılar sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Kıpçak Türkçesi, Karayca, Söz Varlığı, Fiil.

Abstract

Kipchak Turkic has an important place in Turkic language with its periods of historical and contemporary and dialects. Kipchak Turkic sheds light on many field Turkology studies, especially Turkic language, history and culture, with works from the 14th century to the present day. Karaim Turkic, which dates back to the historical periods of Kipchak Turkic and is its contemporary representative has continued its existence with the written texts between of the sixteenth and twentieth centuries. Karaim Turkic which pausing activities of publishing with in the twenty-first century is a Kipchak dialect that is under the threat of extinction today.

Karaim which hosting the traces of the Old Turkic, bearing the some effects of Oghuz Turkic and at the same time drawing attention with its unique structure contributes to the Turkic language with its wealth of vocabulary. The source of this work is the verbs in the vocabulary of Karaim Turkic. Karaim Turkic guarded within besides its specific verbs some verbs used in historical periods, some verbs passing from Oghuz dialects, the verbs they quoted from foreign languages, both common and different verbs with other Kipchak dialects.

In this study, we will classify Karaim Turkic specific verbs and historical and contemporary Kipchak dialects in different derivations of Karaim Turkic some verbs and will be presented contributions from Karaim in vocabulary of contemporary Kipchak Turkic.

Key Words: Contemporary Kipchak Turkic, Karaim, Vocabulary, Verb.

* Bu çalışma, 2015 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulan "Karay Türkçesinin Tarihi ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı-Fiil" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Karayca, *Trakay*, *Haliç* ve *Kırım* ağızları olmak üzere Doğu Avrupa'da uzunca bir dönem üç kolda devam etmiştir. *Kırım* ağızı özellikle Kırım Tatarcasının etkisi altında kaybolmuştur (Öztürk 2015: 17-18). *Haliç* bölgesinde yaşayan Karayların kendi dillerini muhafaza edemeyişleri sonucu *Haliç* ağızı da erimmiştir. Karaycanın konuşma dili olarak kısmen devam ettirildiği tek bölge *Trakay*'dir. *Trakay* ağızı az sayıda Karay tarafından kullanılmakla birlikte günümüzde yok olma durumuna gelmiştir. Öyle ki 2000 yılı sonrası eserler meydana getirmeyen Karaycanın yazı dili kaybolmaya yüz tutmaktadır. Gerek yazı dili faaliyetlerinin durması gerekse konuşma dili olarak canlılığını koruyamaması Karaycanın ölü dil durumuna geçmesini hızlandırmaktadır.

Karaylar tarihî birikimleriyle, dinî ve kültürel yaşamlarıyla Türklük bilimi için ayrı bir yere sahiptir. Bununla birlikte Karayca, gramatikal yapısıyla, leksik zenginliğiyle, semantik farklarıyla Türk dilinin bir kolunu oluşturmaktadır. Bünyesinde barındırdığı arkaik unsurlar, farklı dillerden ödünçlemeler, Harezmi-Kıpçak ve Kıpçak-Oğuz ekseninde yaşanan gelişmeler Karaycanın sosyo-linguistik yapısını etkilemiştir. Çalışmaya konu olan Karayca fiiller, bu durumu gösteren bir örnektir. Tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçeleri ile karşılaştırıldığında kendine özgü fiiller Karaycanın söz varlığında yerini alırken aynı zamanda kimi fiiller de diğer lehçelerde kullanım alanı itibarıyla farklılık taşımaktadır. Bu farklılık fonetik, morfolojik, fonksiyonel ve semantik bağlamda ortaya çıkmaktadır.

Bazı kelimeler aynı kökten gelmelerine, benzer ya da aynı seslerle ifade edilip yazılmalarına rağmen kullanıldığı lehçeye göre farklı anlamları karşılıyor olabilirler. Bu kelimelerin kullanıldığı lehçedeki anlamları birbirinden tamamen farklı olabilmekle beraber, zaman zaman örtüşen bazı anlamlara da rastlanabilmektedir (Yıldız 2009: 612-613).

Bu çalışmada, Karaycaya özgü fiiller ile tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde farklı türevlerde bulunan Karayca bazı fiillerin kullanım alanları tasnif edilmek suretiyle ele alınmaktadır. Çalışmanın sınırları basit, türemiş ve birleşik yapıdaki fiilleri kapsamaktadır.

1. Karaycaya Özgü Fiiller

Karay Türkçesinde kullanımı tespit edilen ancak ne tarihî dönemlerde ne de Kıpçak Türkçesinin çağdaş lehçeleri arasında kullanımına rastlanan fiillerin listelendiği bu bölümde, Karaycaya özgü 156 fiil tespit edilmiştir. Karaycaya özgü tespit edilen 156 fiilin ağızlara göre dağılımına bakıldığında *Kırım*'da 41, *Haliç*'te 57, *Trakay*'da 31, *Kırım* ve *Haliç* ağızlarında 3, *Kırım* ve *Trakay* ağızlarında 3, *Haliç* ve *Trakay* ağızlarında 17 ve Karaycanın tüm ağızlarında ortak olarak 4 fiil kullanılmaktadır.

1.1. Yalnızca Bir Karay Ağızında Bulunan Fiiller

Karay ağızlarından yalnızca birinde kullanılan Karaycaya özgü 131 fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin ağızlara göre listesi şu şekildedir:

1.1.1.Kırım Ağzına Özgü Fiiller

- (1) **ayalt-** (k) ‘engellemek’¹ (Öztürk 2015: 72).
- (2) **ayruksa-** (k) ‘kutsamak, takdis etmek’ (Öztürk 2015: 77).
- (3) **bézunlan-** (k) ‘kederlenmek, hüzünlenmek’² (Öztürk 2015: 106).
- (4) **carızlan-** (k) ‘kızmak, öfkelenmek’³ (Öztürk 2015: 139-140).
- (5) **çağı-** (k) ‘götürmek, getirmek, (bir yere) taşımak’ (Öztürk 2015: 167).
- (6) **çengiş-** (k) ‘hor görmek/bakmak’ (Öztürk 2015: 171).
- (7) **çertimle-** (k) ‘1. vurmak, dövmek 2. (koşarak) kovalamak’ (Öztürk 2015: 171).
- (8) **çüşin-** / **çüşün-**⁴ (k) ‘düşünmek, düşünüp taşınmak’ (Öztürk 2015: 179).
- (9) **daracık’lan-** (k) ‘sinirlenmek’ (Öztürk 2015: 181).
- (10) **davullan-**⁵ (k) ‘1. kudurmak, kasıp kavurmak 2. endişelenmek, telaşlanmak 3. tutuşmak, alevlenmek, parlamak’ (Öztürk 2015: 182-183).
- (11) **éruvle-** (k) ‘şaşırmak, hayretler içinde kalmak’ (Öztürk 2015: 214).
- (12) **éşkért-** (k) ‘tahkik etmek, tetkik etmek, saptamak’ (Öztürk 2015: 220).
- (13) **fiskele-** (k) ‘fiske vurmak’ (Öztürk 2015: 228).
- (14) **hayhayla-** (k) ‘bayram etmek, büyük sevinç duymak’ (Öztürk 2015: 248).
- (15) **hople-** (k) ‘1. takdir etmek, alkışlamak, onamak 2. acele ettirmek, koşturmak’ (Öztürk 2015: 250).
- (16) **ırcanlan-** (k) ‘cilvelenmek, cilve yapmak’ (Öztürk 2015: 253).
- (17) **ırzay-** (k) ‘gülümsemek’ (Öztürk 2015: 253).
- (18) **k’alk’a-** (k) ‘yayılmak, genişlemek, büyüme’ (Öztürk 2015: 282).
- (19) **k’atan-** (k) ‘sık sık ziyaretine gitmek, yoklamak’ (Öztürk 2015: 289).
- (20) **k’in’ray-** (k) ‘1. dalgalanmak, çalkalanmak 2. kramp girmek, sancılanmak’ (Öztürk 2015: 308).
- (21) **k’ozala-** (k) ‘birine yaltaklanmak’ (Öztürk 2015: 321).
- (22) **k’ozgar-** (k) ‘yükseltmek, dikmek, kurmak’ (Öztürk 2015: 323).
- (23) **mağmun-** (k) ‘kederlenmek, hüzünlenmek’ (Öztürk 2015: 335).
- (24) **mızımızla-** (k) ‘çene çalmak, oyalanmak’ (Öztürk 2015: 341).
- (25) **muşadır-** (k) ‘ummak, ümit etmek’ (Öztürk 2015: 345).
- (26) **pışk’ır-** (k) ‘horlamak, horuldamak’ (Öztürk 2015: 381).
- (27) **samutlan-** (k) ‘1. mahcup olmak, bozulmak 2. halsiz/bitap/kuvvetten düşmek, zayıflamak’ (Öztürk 2015: 395).
- (28) **sértil-** (k) ‘kaçmak, sıyrılmak’ (Öztürk 2015: 416-417).
- (29) **singıla-** (k) ‘gönlünü almak, iyilik etmek’ (Öztürk 2015: 428).
- (30) **sosi-** (k) ‘karşı olmak, kin beslemek’ (Öztürk 2015: 443).
- (31) **suvra-** (k) ‘beslenmek, gıda almak, karın doyurmak’ (Öztürk 2015: 453).
- (32) **şafaflat-** (k) ‘parlıtı saçtırmak/doldurmak’ (Öztürk 2015: 455-456).

¹ *ayalt-* ‘engellemek’ anlamındaki fiil, tarihi dönemlerde ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde bulunmamakla birlikte *aya-* ve *ayal-* fiilleri ile karşılaştırılabilir.

² Başk. ’da *meşün* ‘kaygılı, kederli, mahzun, hüznü’ (BTSV 2806) şeklinde isim türevinde kullanılmaktadır.

³ ET. *sarış-* ‘(birbirine) kızmak, öfkelenmek’ (OTWF 565) fiili ile ilişkilendirilebilir.

⁴ Har.AOKT. *tüşün-* ‘alışmak’ (ME 187/1); Kzk. *tüşin-* ‘düşünmek’ (KTS 283); KrmT. *tüşün-* ‘düşünmek’ (KrmTRL 554); KBalk. *tüşün-* ‘1. inanmak, kanaat getirmek 2. anlamak, kavramak’ (KMMS 414) şeklinde kullanılan fiil ile *çüşin-/çüşün-* fiili ilişkilendirilebilir.

⁵ ET. *tamdul-* ‘yanmak, alevlenmek’ (OTWF 674) fiili ile ilişkilendirilebilir.

- (33) şıbrıda- (k) ‘büyücülük yapmak’ (Öztürk 2015: 462).
 (34) **tabdul-** (k) ‘mahcup olmak, bozulmak’ (Öztürk 2015: 466).
 (35) **tavşet-** (k) ‘bağırarak, haykırmak, bağrıışmak’ (Öztürk 2015: 483-484).
 (36) têtê- (k) ‘çiğnemek, ayaklar altında çiğnemek/ezmek’ (Öztürk 2015: 488).
 (37) tıhtıhlan- (k) ‘sıkılmak, çekinmek’ (Öztürk 2015: 488).
 (38) uçun- (k) ‘1. silkinmek, sarsılmak 2. başlamak, baş göstermek 3. korku/dehşet içinde koşuşmak’ (Öztürk 2015: 517).
 (39) **yak’aslan-** (k) ‘soyuna çekmek’ (Öztürk 2015: 544).
 (40) **yalçıt-** (k) ‘yardım etmek, yardımcı olmak’ (Öztürk 2015: 547).
 (41) **yosmalan-** (k) ‘şık giyinmek’ (Öztürk 2015: 592).

1.1.2. Haliç Ağzına Özgü Fiiller

- (42) **adat-**⁶ (h) ‘sersemletmek, sarhoş etmek, kafası karışmak’ (Öztürk 2015: 29-30).
 (43) aklaflan-⁷ (h) ‘sünnetsiz olmak (Musevi olmayanlar için kullanılır)’ (Öztürk 2015: 37).
 (44) **arıştovat-** (h) ‘tutuklamak, gözaltına almak’ (Öztürk 2015: 51).
 (45) **avalan-** (h) ‘göz ardı edilmek, ihmal edilmek, küçümsenmek’ (Öztürk 2015: 63).
 (46) **avanla-** (h) ‘günah işlemek, kötülük yapmak’ (Öztürk 2015: 63).
 (47) **avikelen-** (h) ‘kanlar içinde kalmak’ (Öztürk 2015: 65).
 (48) **ayrıçlık kıl-** (h) ‘dökmek, boşaltmak’ (Öztürk 2015: 77).
 (49) **bastut-** (h) ‘değer vermek, layık görmek’ (Öztürk 2015: 91).
 (50) **bazber-** (h) ‘alkışlamak, kutlamak, tebrik etmek’ (Öztürk 2015: 96).
 (51) **bazğır-** (h) ‘şişmanlamak’⁸ (Öztürk 2015: 96).
 (52) **bolayéz-** (h) ‘baskın yapmak’ (Öztürk 2015: 121).
 (53) **busurla-** (h) ‘mahcup etmek, bozmak’ (Öztürk 2015: 132).
 (54) calısın- (h) ‘gruplaşmak, gruplanmak; kümelenmek’ (Öztürk 2015: 150).
 (55) cappıklên- (h) ‘ölmek, yaşamını yitirmek’ (Öztürk 2015: 151).
 (56) cartla- (h) ‘pis kokmak’ (Öztürk 2015: 151).
 (57) cêprêlên- (h) ‘dolaşmak’ (Öztürk 2015: 155).
 (58) cıpcırın- (h) ‘ortadan kalkmak, yok olmak; yok olup gitmek, soyu tükenmek’ (Öztürk 2015: 161).
 (59) cubray- (h) ‘1. kırışmak, buruşmak 2. solmak’ (Öztürk 2015: 166).
 (60) **dust-** (h) ‘basmak, basınç yapmak, preslemek’ (Öztürk 2015: 193).
 (61) **dutt-** (h) ‘esmek, üfleme; püfleme’ (Öztürk 2015: 194).
 (62) **êckirt-** (h) ‘(takılıp) kızdırmak’ (Öztürk 2015: 195).
 (63) êkin- (h) ‘1. dilemek, istemek 2. özlemek, özlem/hasret duymak’ (Öztürk 2015: 199).
 (64) êşêvlêt- (h) ‘zevкли kılmak, hoş etmek’ (Öztürk 2015: 215).
 (65) êşêvlen- (h) ‘sakinleşmek, yatışmak’ (Öztürk 2015: 219).

⁶ Karahanlı Türkçesinde *ağnat-* ‘değiştirmek, tahrif etmek’ (KT: KaTS 15) şeklinde kullanımı bulunmaktadır.

⁷ لم یختن : غلف الصبی ‘sünnetsiz olmak’ (bkz. El-Mu’cemu’l-vasit, Mecma’u’l-lugati’l-‘Arabiyye, El-Mektebü’l-İslamiyye, İstanbul (tarihsiz), s. 659.)

⁸ *gulfe(t)* ‘sünnette alınan parça’

⁸ Tarihi dönemlerde tespit edilemeyen bu fiilin Kklp.’de *barjıy-* ‘şişmanlamak’ (KKlpRSI 85) şeklinde kullanımı görülmektedir.

- (66) **glent'-** (h) ‘bakmak’ (Öztürk 2015: 231).
 (67) **hicêtlên-** (h) ‘bilmece çözmek/bulmak’ (Öztürk 2015: 244).
 (68) **igin-** (h) ‘1. selamlamak, selam vermek 2. dua etmek, yalvarmak’ (Öztürk 2015: 255).
 (69) **itmê- (h) ‘kurutmak’** (Öztürk 2015: 270).
 (70) **izdir-** (h) ‘sulamak’ (Öztürk 2015: 274).
 (71) **kavodla-** (h) ‘saygı göstermek’⁹ (Öztürk 2015: 290-291).
 (72) **kendêr-** (h) ‘yönetmek, idare etmek’ (Öztürk 2015: 300).
 (73) **kezik-** (h) ‘göz/nazar değmek’ (Öztürk 2015: 304-305).
 (74) **kobulus-** (h) ‘şaşkınlığa/karışıklığa gelmek’ (Öztürk 2015: 314).
 (75) **kolğoslat-** (h) ‘kulakları sağır etmek’ (Öztürk 2015: 314).
 (76) **kumsan-** (h) ‘kapılmak’ (Öztürk 2015: 327).
 (77) **ocağala-** (h) ‘harcamak, sarfetmek, kullanmak’ (Öztürk 2015: 351).
 (78) **oporokla-** (h) ‘sapanla atmak/fırlatmak’¹⁰ (Öztürk 2015: 359).
 (79) **pustalan-** (h) ‘boşalmak, boş olunmak’ (Öztürk 2015: 382).
 (80) **sayırıl-** (h) ‘işe karışmak, müdahale etmek’ (Öztürk 2015: 408).
 (81) **sibbêlên-** (h) ‘kendine hâkim olamamak, kendini tutamamak’ (Öztürk 2015: 432).
 (82) **sinirt-** (h) ‘tekrar/ bir daha pişirmek, fazla pişirmek’ (Öztürk 2015: 435).
 (83) **sisin-** (h) ‘yitirmek, kaybedilmek’ (Öztürk 2015: 438).
 (84) **soslat-** (h) ‘sakinleşmek, yatışmak’ (Öztürk 2015: 444).
 (85) **staracêt-, strac-êt-** (h) ‘çabalamak’ (Öztürk 2015: 447).
 (86) **tavsul-** (h) ‘ölmek, mahvolmak, can vermek, yaşamını yitirmek’ (Öztürk 2015: 483).
 (87) **tavulla-** (h) ‘kaçırmak, çalmak, kaldırmak’ (Öztürk 2015: 484).
 (88) **tintil-** (h) ‘memleket memleket gezilmek’ (Öztürk 2015: 493).
 (89) **tuvzurul-** (h) ‘yardım etmek, hizmet etmek’ (Öztürk 2015: 513).
 (90) **ukorênt-** (h) ‘köklenmek, kökleşmek, kök salıp yerleşmek, kök salmak’ (Öztürk 2015: 518).
 (91) **valtost-** (h) ‘yoğurmak, ayak altında çiğnemek’ (Öztürk 2015: 537).
 (92) **vost-** (h) ‘götürmek, sevketmek, nakletmek’ (Öztürk 2015: 539-540).
 (93) **voyajutt-** (h) ‘seyahat etmek, yolculuk etmek’ (Öztürk 2015: 540).
 (94) **yasotla-** (h) ‘yetiştirmek, büyütmek’ (Öztürk 2015: 568).
 (95) **yêldêr-** (h) ‘soymak, yağma/talan etmek; soygunculuk yapmak’ (Öztürk 2015: 574-575).
 (96) **yuvus-** (h) ‘dikmek, oturtmak, koymak’ (Öztürk 2015: 601).
 (97) **zabavlec-** (h) ‘oynamak, eğlenmek, gönül eğlemek’ (Öztürk 2015: 602).
 (98) **zrozumecet-** (h) ‘anlamak, kavramak, bilincinde olmak’ (Öztürk 2015: 606).

1.1.3. Trakay Ağzına Özgü Fiiller

- (99) **aşı-** (t) ‘oburca yeyip bitirmek’¹¹ (Öztürk 2015: 59).
 (100) **boranala-** (t) ‘tırmıklamak’ (Öztürk 2015: 123-124).

⁹ ET. *kivad-* ‘kutlamak, hürmet etmek, saygı göstermek’ (OTWF 487) fiili ile ilişkilendirilebilir.

¹⁰ Bu fiil, ET. *ırkla-* ‘fırlatmak’ (EDPT 217) fiili ile ilişkilendirilebilir.

¹¹ *aşı-* fiili taranan dönem ve lehçeler içerisinde kullanılmamakla birlikte bu fiile en yakın kullanım, KrmT.’de *aşal-* ‘1. yiyip bitirmek, 2. aşınmak’ (KrmTRL 337) şeklindeki fiildir.

- (101) **boştahla-** (t) ‘aylaklık etmek, boş gezmek, işsiz güçsüz dolaşmak’ (Öztürk 2015: 126).
- (102) **cahle-** (t) ‘1. atmak, atışmak 2. beklemek’ (Öztürk 2015: 139).
- (103) **çayalan-** (t) ‘yaramazlık etmek’¹² (Öztürk 2015: 169).
- (104) **çaysıla-** (t) ‘gözetmek’ (Öztürk 2015: 169-170).
- (105) **çebarkan-** (t) ‘cilvelenmek, cilve yapmak’ (Öztürk 2015: 170).
- (106) **ğad'epla-** (t) ‘öğütlemek, akıl vermek, tembih etmek’ (Öztürk 2015: 232).
- (107) **izahla-** (t) ‘kapamak, kapatmak, son vermek’ (Öztürk 2015: 273).
- (108) **jen'c'-, jen'c' et'-, jencit-** (t) ‘evlenmek’ (Öztürk 2015: 275).
- (109) **kobulaş-** (t) ‘korkmak’ (Öztürk 2015: 314).
- (110) **kucuray-** (t) ‘ekşimek, kesilmek’ (Öztürk 2015: 326).
- (111) **malpalan-** (t) ‘(körü körüne) taklit etmek’ (Öztürk 2015: 337).
- (112) **miyusla-** (t) ‘kirlenmek’ (Öztürk 2015: 344).
- (113) **okruşet'-** (t) ‘etrafını çevirmek, etrafında dolaşmak, kuşatmak’ (Öztürk 2015: 355).
- (114) **popas't' ét'-** (t) ‘yakayı ele vermek, yakalanmak, diline düşmek’ (Öztürk 2015: 381).
- (115) **povişet'-** (t) ‘borç/ödünç almak’ (Öztürk 2015: 382).
- (116) **raşalan-** (t) ‘canavar kesilmek, kudurmak’ (Öztürk 2015: 384).
- (117) **sakaçla-** (t) ‘kesmek, doğramak’ (Öztürk 2015: 388).
- (118) **serm'a-** (t) ‘sallamak’ (Öztürk 2015: 415).
- (119) **strat'-ët-** (t) ‘yok etmek, imha etmek, ortadan kaldırmak’ (Öztürk 2015: 447).
- (120) **strimat'-ët-** (t) ‘tutmak, zaptetmek’ (Öztürk 2015: 447).
- (121) **şıptır-** (t) ‘1. yolmak 2. soyup çıkarmak, derisini yüzmek’ (Öztürk 2015: 462).
- (122) **şohadla-**¹³ (t) ‘1. hediye etmek, bağışlamak 2. vermek, ayırmak’ (Öztürk 2015: 464).
- (123) **tavun'la-** (t) ‘esmek’ (Öztürk 2015: 484).
- (124) **tuzsuzlan-** (t) ‘sayıklamak’ (Öztürk 2015: 514).
- (125) **tüv-** (t) ‘cezalandırmak’ (Öztürk 2015: 514-515).
- (126) **un'lulan-** (t) ‘ünlenmek, şöhrete ulaşmak’ (Öztürk 2015: 521).
- (127) **vetet'-** (t) ‘*esmek, dalgalanmak*’ (Öztürk 2015: 539).
- (128) **yılısla-** (t) ‘silme, temizlemek, yıkamayla çıkarmak’ (Öztürk 2015: 581).
- (129) **yomdur-** (t) ‘yutmak’ (Öztürk 2015: 590).

1.2. Birden Fazla Karay Ağızında Bulunan Fiiller

26 fiil Karaycada birden fazla ağızda bulunmaktadır. Karaycaya özgü bu fiiller; Kırım-Haliç ağızlarında 3, Kırım-Trakay ağızlarında 3, Haliç-Trakay ağızlarında 17 olmak üzere 23’ü iki ağızda ve 3’ü de tüm ağızlarda ortak kullanım alanına sahiptir.

1.2.1. Kırım ve Haliç Ağızlarına Özgü Fiiller

- (130) **avğalan-** (k) / **avkelen-** (h) ‘yuvarlanmak, rulo yapmak’ (Öztürk 2015: 65).
- (131) **buvumla-** (k) / **buvunla-** (h) ‘kısımlara/parçalara bölmek, ayırmak, parçalamak’¹⁴ (Öztürk 2015: 134).

¹² Bu fiil, Tat.’da *şayar-* ‘yaramazlık etmek’ (TTS 412) şeklinde kullanılan fiil ile ilişkilendirilebilir.

¹³ Türkçeye Moğolca *سوقات* ‘*suwkat*’tan alıntılanmış; Türkçeden de Farsçaya geçmiştir.

¹⁴ *buvumla-*, *buvunla-* fiili, ET. *butarla-* ‘bozmak, parçalamak’ (OTWF 434) fiili ile ilişkilendirilebilir.

- (132) **ênkeyt-** (h) ‘küçük düşürmek, aşağılatmak’; **ênkéyt-** (k) ‘1. azaltmak, düşürmek, indirmek, eksiltmek 2. tahrip etmek, yıkmak’ (Öztürk 2015: 207).

1.2.2. Kırım ve Trakay Ağızlarına Özgü Fiiller

- (133) **çabul-** (tk) ‘1. bildirilmek, duyulmak 2. sallanmak 3. eğilmek 4. parça parça olmak’ (Öztürk 2015: 167).
 (134) **çıysıla-** (tk) ‘yoklamak, kontrol etmek’¹⁵ (Öztürk 2015: 174).
 (135) **yağasla-** (tk) ‘soy kütüğüne kayıtlı olmak’ (Öztürk 2015: 542-543).

1.2.3. Haliç ve Trakay Ağızlarına Özgü Fiiller

- (136) **borsla-** (th) ‘semirtmek, beslemek’¹⁶ (Öztürk 2015: 125).
 (137) **busurğan-** (h) / **buşurğan-** (th) ‘1. atışmak, çekişmek, bozuşmak 2. homurdanmak, öfkelenmek, kızmak’¹⁷ (Öztürk 2015: 132).
 (138) **débêha ét-** (th) ‘kurban vermek/etmek’ (Öztürk 2015: 184).
 (139) **drusla-** (th) / **durusla-** (t) ‘tekrarlamak, yinelemek’ (Öztürk 2015: 193).
 (140) **farbozat ét-** (th) ‘boyamak, boya vurmak’ (Öztürk 2015: 223).
 (141) **hof ét-** (th) ‘korkmak, endişe etmek’ (Öztürk 2015: 245).
 (142) **irsayt-** (h) / **irsayt-**¹⁸ (t) ‘sırtmak, dışlerini göstermek’ (Öztürk 2015: 267-268).
 (143) **keliştir-**, **kel'aştir-**, **kel'aşin-** (t) / **kelésin-** (h) ‘nişanlanmak’ (Öztürk 2015: 298).
 (144) **ocarla-** (h) / **oçarla-** (t) ‘iskan etmek’ (Öztürk 2015: 351).
 (145) **omangalt-** (h) / **omanlat-** (th) ‘serinletmek’ (Öztürk 2015: 356).
 (146) **pilpullan-** (th) ‘tartışmak’ (Öztürk 2015: 381).
 (147) **sarpıla-** (t) ‘zayıflamak, zayıf/halsiz düşmek’; **sarpla-** (h) ‘1. zayıflamak, zayıf/halsiz düşmek 2. solmak’ (Öztürk 2015: 400).
 (148) **soğumla-** (th) ‘öldürmek, katletmek’ (Öztürk 2015: 439).
 (149) **vat-** (th) ‘**vurmak, çarpmak, darbe indirmek**’ (Öztürk 2015: 537-538).
 (150) **vikorent-**, **vikorenc et-** (h) / **vikorent' et-** (th) / **vikorent et-** (t) ‘kökünü kazımak, kurutmak’ (Öztürk 2015: 539).
 (151) **yétkelên-** (h) / **yétkilan'-** (t) ‘memnun kalmak, tatmin olmak’ (Öztürk 2015: 579-580).
 (152) **zınğarla-** (th) / **zınharla-**¹⁹ (t) ‘emretmek’ (Öztürk 2015: 605).

¹⁵ KT. *sıka-* ‘bir şeyi elle yoklamak, okşamak’ (DLT III, KB: KaraTS 682); Har.AOKT. *sıka-* ‘el ile dokunarak incelemek, yoklamak’ (HKT 551/3); MemKT. *sıgal-* ‘yoklamak, aramak’ (TZ: KıpTS 234) şeklinde kullanılan fiiller bulunmaktadır.

¹⁶ *borsla-* fiiline yakın olarak Kırg.’da *bordo-* ‘hayvanı kesmek için beslemek’ (KS 131); Kzk.’da *bordaql-* ‘semirtmek’ (KTS 48) fiilleri kullanılmaktadır.

¹⁷ ET. *buşur-* ‘sinirlendirmek, kızdırmak’ (OTWF 713); KT. *buşur-* ‘sinirlendirmek, kızdırmak’ (KB 794) şeklinde geçmektedir.

¹⁸ MemKT. *sırt-* ‘dışlerini göstererek tebessüm etmek’ (İH: KıpTS 235); Kzk. *vrakta-* ‘sırtmak, dışlerini göstermek’ (KTS 323) fiilleri ile ilişkilendirilebilir.

¹⁹ Bu fiil, KT. *zınhar* ‘sakın!’ (AH, DH: KaTS 369); Har.AOKT. *zınhar* ‘sakın ha!, kesin, muhakkak’ (NF 122/5); MemKT. *zınhar* ‘sakın!, asla!’ (GT, İM: KıpTS 338); Tat. *zınhar* ‘lütfen, ne olur’ (TTS 98); Başk. *zınhar* ‘asla, sakın, zınhar’ (BTSV 2880); Kzk. *zınhar* ‘bilhassa’ (KTS 118) şeklinde kullanılan kelime ile ilişkilendirilebilir.

1.2.4. Tüm Ağzılarda Bulunan Karaycaya Özgü Fiiller

- (153) **ayruksı et-** (k) / **ayrıksı et-** (h) / **ayrıhsı et-** (t) ‘1. kutsamak, sunmak, takdis etmek 2. tayin etmek, ayırmak, tahsis etmek’ (Öztürk 2015: 77).
- (154) **bêgevrê-** (h) / **b'êgov'r'a-**, **b'ogov'r'a-** (t) / **bêgevre-**, **bögêvrê-** (k) ‘1. susuzluğunu gidermek 2. tadını/zevkini çıkarmak/almak’ (Öztürk 2015: 97).
- (155) **bivral-** (h) ‘dolaşmak, memleket memleket gezmek’²⁰; **birêl-** (h) ‘1. dolaşmak, memleket memleket gezmek 2. kaçınmak, sakınmak, yana çekilmek’; **büvr'al-** (t) ‘1. memleket memleket dolaşmak 2. tedirgin etmek, endişe uyandırmak; **büv'r'al-** (k) ‘1. seyahat etmek, gezmek 2. sallanmak, esnemek’; **bürêl-** (k) ‘1. yuvarlamak 2. dolaşmak, aylak aylak gezmek’ (Öztürk 2015: 116).
- (156) **taber-** (t) / **tabêr-** (hk) ‘(dışarı/yana) itmek’ (Öztürk 2015: 466).

2. Tarihi ve Çağdaş Kıpçak Türkçesinde Farklı Türevleri Bulunan Karayca Fiiller

Karay Türkçesinde kullanılan bazı fiillerin yerine bunların isim ya da fiil türünden türevlerinin, tarihi ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde kullanıldığı görülmektedir. Karaycadaki fiillerin diğer Kıpçak lehçelerinde aynen geçmemesi Karaycanın söz varlığının önemini artırmaktadır.

Karayca fiiller, sadece isim, sadece fiil ve hem isim hem fiil olarak diğer Kıpçak lehçelerinde kimi farklılıklarla kullanılmaktadır. Bu bölümde, diğer Kıpçak lehçelerine göre farklılık gösteren 67 Karayca fiil, *sadece isim türevinde bulunanlar*, *sadece fiil türevinde bulunanlar* ve *hem isim hem fiil türevlerinde bulunanlar* olmak üzere üç alt başlıkta verilmektedir.

2.1. Sadece İsim Türevinde Bulunanlar

Karaycada 23 fiilin isim türünden türevleri, tarihi ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde isim türevinde kullanılmaktadır.

2.1.1. Yalnızca Bir Karay Ağzında Bulunan Fiiller

Tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde isim türevinde kullanılan 23 fiilin 16’sı yalnızca bir Karay ağzında bulunmaktadır. Bu fiillere Kırım ağzında 8, Haliç ağzında 7 ve Trakay ağzında ise yalnızca bir örnekte rastlanmaktadır.

2.1.1.1. Kırım Ağzındaki Filler

- (157) **asla-** (k) ‘faizli borç para vermek’²¹ (Öztürk 2015: 57).
- (158) **êh'tiyarlaş-**²² (k) ‘ihtiyarlaşmak, yaşlanmak’ (Öztürk 2015: 198).

²⁰ KT. *e(v/w)rül-* ‘dönmek, dolaşmak, gezip dolaşmak, geri dönmek, dönüp gitmek’ (KT: KaTS 99) ve Tat. *ural-* ‘dolaşmak’ (TTS 356) şeklinde kullanılan fiiller ile ilişkilendirilebilir.

²¹ Tarihi Kıpçak Türkçesi dönemleri içerisinde MemKT.’de *aslam* ‘faiz’ (İM: KıpTS 13) ve çağdaş Kıpçak Türkçesi lehçelerinden Tat.’da *aslam* ‘faiz’ (TTS 33) şeklinde isim olarak kullanımı görülmektedir.

²² Har.AOKT. *ih'tiyâr* ‘ihtiyar, yaşlı’ (HŞ 423); MemKT. *ih'tiyâr* ‘seçme, tercih (etme), seçilme’ (BV, GT, İM, KF, KFT, MG: KıpTS 107); Tat., Başk., Kum., KBalk., KırmT. *ih'tiyar* ‘yaşlı, ihtiyar’ (TTS 115; BTSV 824; KBLS 27; KırmTRL 390); Kırg. *iktıyar* ‘ihtiyar’ (KS 350) şeklinde kullanımları bulunmaktadır.

- (159) hısımlaş-²³ (k) ‘akraba/hısım olmak, dünürleşmek’ (Öztürk 2015: 244).
 (160) **k'opçala**-²⁴ (k) ‘kopçalamak, kopça’ (Öztürk 2015: 319).
 (161) mēktupleş-²⁵ (k) ‘mektuplaşmak, yazışmak’ (Öztürk 2015: 338).
 (162) mēmīrleş-²⁶ (k) ‘bol/fazla olmak’ (Öztürk 2015: 338).
 (163) muşevrē ēt-²⁷ (k) ‘görüşmek, müşavere etmek, müzakere etmek’ (Öztürk 2015: 346).
 (164) zēvzēklen-²⁸ (k) ‘çene çalmak, gevezelik etmek’ (Öztürk 2015: 604).

2.1.1.2. Haliç Ağzındaki Fiiller

- (165) **azmanla**- (h) ‘suçlamak, sorumlu tutmak’²⁹ (Öztürk 2015: 83).
 (166) **dēgerlē**-³⁰ (h) ‘değer vermek, kıymetini bilmek’ (Öztürk 2015: 185).
 (167) ēksizlēt-³¹ (h) ‘yetim/öksüz bıraktırmak’ (Öztürk 2015: 201).
 (168) macunla-³² (h) ‘macunlamak, ilaç sürmek, ilaçlamak’ (Öztürk 2015: 335).
 (169) miacēt-³³ (h) ‘müracaatta bulunmak’ (Öztürk 2015: 341).
 (170) minlēn-³⁴ (h) ‘bin rakamına ulaşmak’ (Öztürk 2015: 342).
 (171) timēnlēn-³⁵ (h) ‘on bin kez artmak/çoğalmak’ (Öztürk 2015: 492).

²³ Tarihi dönemlerde ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde kullanılmayan bu fiil, MemKT.’de *hısım* ‘hısım, akraba’ (Bul., RH, KF: KıpTS 96) şeklinde isim olarak kullanılmaktadır.

²⁴ KrmT. *kopça* ‘kopça’ (KrmTRL 423) şeklinde isim olarak kullanımı bulunmaktadır.

²⁵ Har.AOKT. *mektub* ‘mektup’ (KIII/20); Başk., KrmT. *mektüp* ‘mektup’ (BTSV 2801; KrmTRL 444) şeklinde isim türevleri vardır.

²⁶ Başk. *memür* ‘memur’ (BTSV 2802); KrmT. *memur* ‘memur’ (KrmTRL 445) şeklinde isim olarak kullanılmaktadır.

²⁷ Tarihi dönemlerde ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde sadece Karaycada kullanılan bu fiilin isim olarak kullanımı MemKT. *müşavere* ‘danışmak, istişare etmek’ (GT, KFT: KıpTS 194) şeklindedir.

²⁸ Bu fiil sadece KrmT.’de *zevzek* ‘geveze, çenesi düşük’ (KrmTRL 378) şeklinde isim türevi ile kullanılmaktadır.

²⁹ Bu fiil, MemKT.’de *azman* ‘azmış, iri yarı’ (TZ: KıpTS 20) ve Tat.’da *azman* ‘azman’ (TTS 22) isim türevleriyle kullanılmaktadır.

³⁰ MemKT. *diger* ‘değer, kıymet’ (Bul.: KıpTS 61); KrmT. *deger* ‘değer’ (KrmTRL 364) şeklinde isim olarak kullanımları bulunmaktadır.

³¹ Bu fiil, KT. *öksüz* ‘şaşkın’ (DLT I: KaTS 219); Har.AOKT. *öksüz* ‘öksüz’ (HKT 175/7); MemKT. *öksüs* ‘öksüz’ (TA: KıpTS 210); *öksüz* ‘öksüz’ (İM, TZ: KıpTS 210); Tat. *üksüz* ‘öksüz’ (TTS 473); Başk. *ükhéz* ‘öksüz’ (BTSV 1752); Kum., KBalk. *oksuz* ‘öksüz’ (KBLS 39) Nog. *öksüz* ‘öksüz’ (NogRSI 257); Kırmt. *oksüz* ‘öksüz’ (KrmTRL 475) şeklinde sadece isim türevleri bulunmaktadır.

³² KT. *ma ün* ‘macun, kuvvet ilacı’ (KB: KaTS 195); KK. *maağün* ‘macun’ (CC 82/13); MemKT. *ma cun* ‘macun’ (GT, KF: KıpTS 174); Başk. *magjun* ‘macun’ (BTSV 252) şeklinde isim olarak kullanımları bulunmaktadır.

³³ Bu fiilin, Tat. *mörecegat* ‘müracaat’ (TTS 223); Başk. *mörejeget* ‘müracaat’ (BTSV 2814); KrmT. *müracaat* ‘müracaat’ (KrmTRL 455) şeklinde isim türevleri mevcuttur.

³⁴ ET. *miñ, biñ* ‘bin (sayı)’ (ETG 287); KT. *min* ‘bin sayısı’ (DLT III, KB, AH, DH, KT: KaTS 198); Har.AOKT. *miñ* ‘bin (sayı)’ (NF 37/3); KK. *miñ* ‘bin (sayı)’ (CC 117/20); MemKT. *min* ‘bin (sayı)’ (BV, DM, GT, İM, KFT, MG, TA, TZ: KıpTS 184); ErmK. *miñ* ‘bin (sayı)’ (KV 111/1); Tat., Başk. *meng* ‘bin sayısı’ (TTS 215; BTSV 1816); Nog., KKlp. *mun* ‘bin (sayı)’ (NogRSI 230; KKlpRSI 472); KrmT. *bin* ‘bin (sayı)’ (KrmTRL 349); Kırg. *miñg* ‘bin (sayı)’ (KS 567); Kum., KBalk. *miñg* ‘bin sayısı’ (KMTS 300) şeklinde hem tarihî dönemlerde hem de çağdaş Kıpçak lehçelerinde isim türevleri ile kullanılmaktadır.

³⁵ ET. *tümen* ‘on bin’ (TT V 29-31); KT. *tümen* ‘on bin’ (KB: KaTS 307); Har.AOKT. *tümen* ‘bin, on bin, binlerce’ (MM 186/2; HŞ 3626); KK. *tümen* ‘on bin’ (CC 120/10); MemKT. *tümen* ‘on bin’ (BV, KI, KK: KıpTS 287); ‘binlerce, pek çok’ (GT: KıpTS 287); ErmK. *tümen* ‘binlerce’ (AB 9/7); Tat. *tömen* ‘tümen’ (TTS 345); KBalk. *tümen* ‘on bin’ (KMTS 413) örneklerine rastlanmaktadır.

2.1.1.3. Trakay Ağzındaki Fiiller

(172) **alğemlan'**- (t) 'esinlendirmek, ilham vermek, coşturmak' (Öztürk 2015: 42).

2.1.2. Birden Fazla Karay Ağzında Bulunan Fiiller

Haliç-Trakay ağızlarında ortak 5 ve tüm ağızlarda ortak 2 fiil olmak üzere toplam 7 fiil, diğer Kıpçak lehçelerinde isim türevlerinde kullanılmaktadır. Tarihi ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde isim türevleri bulunan Karaycaya ait fiiller arasında Kırım-Haliç ağızları ile Kırım-Trakay ağızlarında ortak kullanılan fiiller tespit edilememiştir.

2.1.2.1. Haliç ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller

(173) **alamlan-** (th) '1. atanmak, görevlendirilmek 2. bayrağı, sancağı taşımak'³⁶ (Öztürk 2015: 38-39).

(174) **malğamla-, mal'gëmlë-, malğamla-** (h) / **malğeml'a-**³⁷ (t) 'sargılamak, pansıman yapmak' (Öztürk 2015: 336).

(175) **oburla-**³⁸ (th) 'büyüculük yapmak' (Öztürk 2015: 351).

(176) **yıldırımıla-**³⁹ (th) 'gürlemek, gürüldemek' (Öztürk 2015: 581).

(177) **yuvuzlan-**⁴⁰ (th) '1. inmek, düşmek 2. alçalmak' (Öztürk 2015: 601).

2.1.2.2. Tüm Ağızlarında Bulunan Karayca Fiiller

(178) **asayıslan-** (h) / **aşayıslan-** (t) / **asayıslan-** (k) 'sakinleşmek, yatışmak, rahatlamak, Tanrı katında huzur bulmak'⁴¹ (Öztürk 2015: 56).

(179) **bern'al'a-** (t) / **bërnele-** (k) / **bërnëlë-** (h) '1. bağışlamak, hediye etmek 2. açmak, adamak'⁴² (Öztürk 2015: 104).

2.2. Sadece Fiil Türevinde Bulunanlar

Karaycada 19 fiil, diğer Kıpçak lehçelerinde fiil türevleriyle tespit edilmiştir.

³⁶ KK. *alam* 'bayrak' (CC 147/1); Tat. *äläm* 'bayrak' (TTS 460) şeklinde isim olarak kullanılmaktadır.

³⁷ KT. *merhem* 'merhem, ilaç, çare' (DH: KaTS 197); KK. *malahan* 'merhem' (CC 87/2); MemKT. *melhem* 'merhem' (İH: KıpTS 180); *merhem* 'merhem' (BV, İH, RH: KıpTS 181); Başk. *merhem* 'merem' (BTSV 252); KKlp. *melhem* 'merhem' (KKlpRSI 452); Nog. *malkam* 'merhem' (NogRSI 213); KrmT. *melem* 'merhem' (KrmTRL 444) şeklinde isim türevleri vardır.

³⁸ Tat. *ubır* 'obur'; 'kötü ruh' (TTS 354); Başk. *ubır* '1. hortlak, vampir; kan emici yaratık 2. doymak bilmez, obur' (BTSV 793); Nog. *obır* 'vampir, büyücü, obur' (NogRSI 240); Kum. *obur* 'yalan, vefasız, hain'; *oburluk* 'şer, kötülük' (KBLS 39); Kırg. *obur* 'obur' (KS 587); Kzk. *obır* 'obur' (KTS 208); KBalk. *obur* 'kötü ruh, cin, hortlak, büyücü' (KMTS 307); KrmT. *obur* 'büyücü, obur, vampir' (KrmTRL 472) şeklinde isim türevleri ile kullanılmaktadır.

³⁹ Har.AOKT. *yıldırım* 'yıldırım' (NF 30/5); MemKT. *ıldırım* 'yıldırım' (GT, KF: KıpTS 101); ErmK. *yılıtm* 'yıldırım' (KV 109/5); Tat., KrmT. *yıldırım* 'yıldırım' (TTS 94; KrmTRL 396); KKlp. *jıldırım* 'yıldırım' (KKlpRSI 274) isim olarak kullanımları tespit edilmiştir.

⁴⁰ Bu fiil, sadece KK.'de *yuvuz* 'alçak, basık' (CC 115/35-1) şeklinde isin olarak kullanılmaktadır.

⁴¹ Fiil olarak sadece Karaycada kullanılan ve Farsçadan Türkçeye geçen *asayış* kelimesi, KT.'de *äsäyış* 'huzur, rahatlık, emniyet' (DH: KaTS 29) ve MemKT.'de *äsäyış* 'rahat, huzur' (GT: KıpTS 13) şeklinde isim olarak kullanılmıştır.

⁴² Har.AOKT. *bërne* 'hediye, armağan' (ME 82/2); KK. *berneli*, *bernelü* 'hatalı, kabahatli, suçlu' (CC 20/15) şeklinde isim türevlerine rastlanmaktadır.

2.2.1. Yalnızca Bir Karay Ağzında Bulunan Filler

Tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde fiil türevleri bulunan Karayca fiillerin; Kırım ağzında 3, Haliç ağzında 8 ve Trakay ağzında 5 olmak üzere, yalnızca bir Karay ağzında bulunan filler sınıflandırması içerisindeki toplam sayısı 16'dır.

2.2.1.1. Kırım Ağzındaki Filler

- (180) **k'ozgala**-⁴³ (k) 'kurcalamak' (Öztürk 2015: 322).
 (181) sıpak'la-, sıpala-⁴⁴ (k) 'okşamak' (Öztürk 2015: 428).
 (182) **yaltayla**-⁴⁵ (k) 'aldatmak, kandırmak, dolandırmak' (Öztürk 2015: 551).

2.2.1.2. Haliç Ağzındaki Filler

- (183) **bêlên**- (h) 'kuşanmak, beline (bir şey) takmak'⁴⁶ (Öztürk 2015: 99).
 (184) **birisin-** (h) '**buruşmak, kırışmak, büzülme**'⁴⁷ (Öztürk 2015: 112).
 (185) **boyunsala-** (h) 'köleleştirmek, köle durumuna getirmek'⁴⁸ (Öztürk 2015: 127).
 (186) cêrgelê-⁴⁹ (h) 'sarmak, dolanmak' (Öztürk 2015: 155-156).
 (187) cêtnêl-⁵⁰ (h) '1. kederlenmek, hüzenlenmek, üzülme, gamlanmak 2. çoğalmak, genişlemek' (Öztürk 2015: 158).
 (188) **givinle**-⁵¹ (h) 'çiğnemek, ağzında gevelemek' (Öztürk 2015: 230-231).
 (189) kebêvlen-⁵² (h) 'artmak, çoğalmak' (Öztürk 2015: 294).
 (190) **sıgnlan**-⁵³ (h) 'canı/içi sıkılmak' (Öztürk 2015: 422).

⁴³ Kzk. *qozga*- 'kurcalamak, kımıldatmak' (KTS 169) şeklinde fiil türevi vardır.

⁴⁴ KK.'da *sipa*- 'okşamak' (CC 160/14) şeklinde kullanımı tespit edilmiştir.

⁴⁵ ET. *alta*- 'kandırmak, hile yapmak' (OTWF 455); KT. *alta*- 'kandırmak, hile yapmak' (DLT I 273); Har.AOKT. *alda*- 'kandırmak, hile yapmak' (ME 73/6); MemKT. *alda*-, *yalda*- 'kandırmak, hile yapmak' (Kİ 21; TZ 27a/10) fiilleri ile ilişkilendirilebilir.

⁴⁶ KK. *bele*- 'kundaklamak, (kundağa) sarmak' (CC 162/5); Başk. *bile*- 'kundaklamak, kundağa sarmak' (BTSV 1017); Kırg. *bölö*- 'çocuğu kundaklamak, sarmak' (KS 138); KBalk. *böle*- 'beşiğe yatırmak, sarmak' (KMTS 127); Nog., KKlp. *böle*- 'kundaklamak' (NogRSI 86; KKlpRSI 116) şeklinde fiil türevleri vardır.

⁴⁷ KT. *buruş*- 'buruşmak' (DLT II: KaTS 63); Tat. *böreş*- 'bürişmek, buruşmak' (TTS 60); Kırg. *bürüş*- 'büzülme, buruşmak' (KS 156); Kzk. *büris*- 'buruşmak' (KTS 56) şeklinde fiil türevleri bulunmaktadır.

⁴⁸ Tat. *buysın*- 'tâbi olmak, boyun eğmek' (TatRSI 57); Başk. *bagın*- 'boyun eğmek, baş eğmek, itaat etmek' (BTSV 995); Kırg., Kzk., KrmT. *boysun*- 'boyun eğmek, baş eğmek' (KS 135; KTS 47; KrmTRL 351); Nog., Kum. *boysın*- 'boyun eğmek, baş eğmek' (NogRSI 83; KumRSI 80); KBalk. *boysun*- 'uymak, bağımlı olmak' (KMTS 127); KKlp. *moysın*- 'baş eğmek, boyun eğmek' (KKlpRSI 462) şeklinde fiil türevleri vardır.

⁴⁹ ET. *yörge*- 'dolamak, sarmak' (U IV 8/7); KT. *yörge*- 'dolamak, sarmak' (DLT III 307); KK. *çırma*- 'sarmak, dolamak' (CC 111/8-9); MemKT. *çörge*- 'yakmak, kıvrandırmak' (GT: KıpTS 53); ErmK. *çurğa*- 'bağlamak' (AB 154/1); Tat. *çolga*- 'kuşatmak, sarmak' (TTS 398); Başk. *solğa*- 'sarmak, dolamak' (BTSV 1344); Kzk., KKlp., Nog. *ora*- 'etrafını bürümek, sarmak, saklamak' (KTS 180; KKlpRSI 497; NogRSI 249); Kırg. *oro*- 'sarmak, dolamak' (KS 578); Kum. *çulla*- 'çulla örtmek' (KumRSI 361); KBalk. *çulga*- 'dolamak, sarmak'; *çörge*- 'sarmak, bürümek' (KMTS 179) şeklinde fiil türevleri ile kullanılmaktadır.

⁵⁰ Bu fiil, KBalk.'da *çetne*- 'ağrırmak, sıızlamak, acımak' (KMMS 172) şeklinde kullanılmaktadır.

⁵¹ ET. *kev*- 'gevelemek, (ağızda) çiğnemek' (DKPAMP 150); KT. *kev*- 'gevelemek, (ağızda) çiğnemek' (DLT II 16); MemKT. *gev*- 'çiğnemek, ezme, gevelemek' (İH: KıpTS 86) şeklinde fiil olarak kullanımları mevcuttur.

⁵² ET. *köped*- 'çoğaltmak' (OTWF 488); KT. *köped*- 'çoğaltmak' (KB: KaTS 176); Tat., Başk. *kübeyt*- 'çoğaltmak' (TTS 196; BTSV 1230); Kzk., KKlp., Nog., KBalk. *köbeyt*- 'çoğalmak' (KTS 134; KKlpRSI 331; NogRSI 176; KMMS 272); Kırg. *köböy*- 'çoğalmak' (KS 496) şeklinde fiil türevleri vardır.

⁵³ ET. *sıkıl*- 'sıkılmak' (OTWF 672); KT. *sıkıl*- 'sıkılmak' (DLT II 125); Har.AOKT. *sıkıl*- 'sıkılmak' (ME 156/2); MemKT. *sıkıl*- 'sıkılmak' (İM: KıpTS 234); Tat. *sıgıl*- 'sıkılmak, bükülme' (TTS 281); Başk. *hıgıl*-

2.2.1.3. Trakay Ağzındaki Fiiller

- (191) **alcay-** (t) ‘aptallaşmak, kafası karışmak, bunamak’⁵⁴ (Öztürk 2015: 39).
 (192) **bağingala-** (t) ‘gözden geçirmek, muayene etmek, yoklamak, revizyon yapmak’⁵⁵ (Öztürk 2015: 84).
 (193) **bişikl'a-** (t) ‘kavurmak, haşlamak, pişirmek’⁵⁶ (Öztürk 2015: 114).
 (194) **bun'yatıl-** (t) ‘yerleşmek, yurtlanmak’⁵⁷ (Öztürk 2015: 130).
 (195) **çüvğala-**⁵⁸ (t) ‘1. atmak, fırlatmak 2. (yerden) almak, kaldırmak’ (Öztürk 2015: 163).

2.2.2. Birden Fazla Karay Ağzında Bulunan Fiiller

1 fiil Kırım-Trakay ağzlarında, 2 fiil ise Haliç-Trakay ağzlarında ortak olmak üzere toplam 3 fiilin diğer Kıpçak lehçelerinde fiil türevleri bulunmaktadır. Bu bölümde, Kırım-Haliç ağzlarında ve tüm ağzlarda ortak kullanılan fiiller tespit edilememiştir.

2.2.2.1. Kırım ve Trakay Ağzlarındaki Fiiller

- (196) **çulğala-** (t) / **çulk'ala-**, **çurğala-**, **çurk'ala-**⁵⁹ (k) ‘sarılmak, dolanmak’ (Öztürk 2015: 178).

2.2.2.2. Haliç ve Trakay Karaycılarındaki Fiiller

- (197) **bolğanis-** (h) / **bulğaniş-** (t) ‘karışmak, harmanlanmak’⁶⁰ (Öztürk 2015: 122).
 (198) **kabarçıklan-** (h) / **kabarçihlan-**⁶¹ (t) ‘çıbanla kaplanmak’ (Öztürk 2015: 275).

‘sıkılmak’ (BTSV 1921); KKlp. *sıgıl-* ‘sıkılmak’ (KKlpRSI 599; Kırg. *sıgıl-* ‘sıkılmak’ (KS 649); KrmT. *sıkıl-* ‘sıkılmak’ (KrmTRL 517) şeklinde fiil olarak kullanımları vardır.

⁵⁴ Başk. *alya-*; *alyi-* ‘akıl sağlığını kaybetmek’ (BTSV 978); Nog. *alcı-* ‘yanılmak, yönelmekte hata etmek, bunamak, saçma sapan şeyler söylemek’ (NTG 241); Kzk. *alcu-* ‘bunamak’ (KTS 14) ve KBalk. *alcat-* ‘zihni karıştırmak, yanıltmak’ (KMTS 78) şeklinde fiil türevleri görülmektedir.

⁵⁵ ET. *bakin-* ‘bakınmak’ (OTWF 591); KT. *bakin-* ‘bakınmak’ (DLT II 142); Har.AOKT. *bakin-* ‘bakınmak, bakmak’ (HŞ 3084); ErmK. *bağın-* ‘bakınmak’ (KV 139/15); Başk. *bağın-* ‘çevreye bakmak, bakınmak’ (BTSV 995); KrmT. *bakin-* ‘bakınmak’ (KrmTRL 341) şeklinde fiil türevleri vardır.

⁵⁶ *bis-*, *biş-* ve KT. *bışur-* ‘pişirmek’ (KB: KaTS 50); MemKT. *büşür-* ‘pişirmek, olgunlaştırmak’ (TA: KıpTS 40) fiilleri ile ilişkilendirilebilir.

⁵⁷ KK. *bunyat et-* ‘tesis etmek’ (CC 26/3-5) şeklinde fiil türevi bulunmaktadır.

⁵⁸ Tat. *sib-* ‘atmak’ (KTLS 33); Başk. *söy-* ‘atmak, fırlatmak’ (BTSV 1349); Kum. *çiy-* ‘atmak, fırlatmak, kaymak’ (KumRSI 365) şeklinde kullanımları bulunmaktadır.

⁵⁹ ET. *çugla-* ‘bağlamak’ (OTWF 435); KT. *çugla-* ‘bağlamak’ (DLT III 295); Har.AOKT. *çulga-* ‘bağlamak, sarmak, örtmek’ (NF 9/11); KK. *çulğan-* ‘örtünmek’ (CC 122/5); MemKT. *çulga-* ‘giymek’ (İM: KıpTS 54); *çulga-* ‘sarmak, dolamak’ (MG: KıpTS 54); *şulga-* ‘dolamak, sarmak’ (TZ: KıpTS 254); ErmK. *çurğa-* ‘bağlamak’ (AB 154/1); Tat. *çolga-* ‘kuşatmak, sarmak’ (TTS 398); Başk. *solğa-* ‘sarmak, dolamak’ (BTSV 1344); Kum. *çulla-* ‘çulla örtmek’ (KumRSI 361); KBalk. *çulga-* ‘dolamak, sarmak’; *çörge-* ‘sarmak, bürümek’ (KMTS 179) şeklinde fiil türevleri görülmektedir.

⁶⁰ *bolğa-* ve MemKT. *bulğaiş-* ‘bulaşmak, karışmak’ (İM, MS: KıpTS 37) fiil türevleri kullanılmaktadır.

⁶¹ ET. *kabar-* ‘kabarmak, şişmek’ (EDPT 585); KT. *kabar-* ‘kabarmak’ (DLT II 71); Har.AOKT. *kabar-* ‘kabarmak, şişmek’ (ME 133/2); MemKT. *kabar-* ‘kabarmak, şişmek’ (Kİ 68); Tat., Başk., Kırg., KrmT. *kabar-* ‘kabarmak’ (TTS 125; BTSV 1145; KS 378; KrmTRL 411); KKlp., Kzk. *qabar-* ‘kabarmak’ (KKlpRSI 347; KTS 152) şeklinde fiil türevi bulunmaktadır.

2.3. Hem İsim Hem Fiil Türevlerinde Bulunanlar

Karayca 25 fiil, tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde hem isim hem fiil türevlerinde bulunmaktadır.

2.3.1. Yalnızca Bir Karay Ağzında Bulunan Fiiller

Diğer Kıpçak lehçelerinde hem isim hem fiil türevleri bulunan Karayca 25 fiilin toplam 17'si; Kırım ağzında 6, Haliç ağzında 8 ve Trakay ağzında 3 olmak üzere yalnızca bir Karay ağzında bulunan fiiller arasında yer almaktadır.

2.3.1.1. Kırım Ağzındaki Fiiller

- (199) **batakçıla-** (k) 'başkasının malına el koymak, gaspetmek'⁶² (Öztürk 2015: 94).
 (200) **bél'tékle-** (k) 'kekelemek, duraksamak'⁶³ (Öztürk 2015: 101).
 (201) **berç-** (k) 'kaynar suyu üstüne dökmek'⁶⁴ (Öztürk 2015: 102).
 (202) **fodullan-, fodullan-**⁶⁵ (k) 'gururlanmak' (Öztürk 2015: 229).
 (203) sancak'lan-⁶⁶ (k) 'sancağı/bayrağı olmak, sancaklanmak' (Öztürk 2015: 393).
 (204) **yaldızla-**⁶⁷ (k) 'yaldızlamak' (Öztürk 2015: 548).

2.3.1.2. Haliç Ağzındaki Fiiller

- (205) **balcıklan-** (h) 'balçıklanmak, kirlenmek'⁶⁸ (Öztürk 2015: 87-88).
 (206) **bétêrlên-** (h) 'kötü olmak, beter olmak'⁶⁹ (Öztürk 2015: 105).

⁶² Tat. *batkaklık* 'bataklık' (TTS 45); Kırg. *balpıldak* 'bataklık' (KS 85) şeklinde isim ve Başk. *batkakla-* 'batak haline getirmek, balçıklamak' (BTSV 1001); KBalk. *bathaklan-* 'bataklık hâline gelmek' (KMETS 114) olarak fiil türevleri mevcuttur.

⁶³ Bu fiilin, isim olarak MemKT.'de *beltek* 'peltek, kekeme' (Kİ: KıpTS 27); Başk.'da *bildek* 'peltek' (BTSV 625) ve fiil olarak da KrmT. *pelteklen-* 'pelteklenmek' (KrmTRL 485) türevleri vardır.

⁶⁴ Bu fiil, KrmT. *berç* 'yara izi' (KrmTRL 347); Kırg. *berçten-* 'katlaşmak (deri altındaki şiş hakkında)' (KS 107); KBalk. *berçlen-* 'nasır tutmak' (KMETS 119) şeklinde kullanılan kelimeler ile ilişkilendirilebilir.

⁶⁵ Har.AOKT. *fuzulluk kal-* 'gereksiz olmak, işe yaramamak' (KE 244/13); MemKT. *fodulluk kal-* 'yaramazlık etmek' (İH: KıpTS 83); KT. *fuzulluk* 'kibir, gurur, küstahlık' (KB: KaTS 103); şeklinde türevleri kullanılırken ayrıca Tat. ve Başk.'da aynı anlamı taşıyan *gorurlan-* 'gururlanmak, övünmek' (TatRSI 77; BTSV 1075) fiili kullanılmaktadır.

⁶⁶ Çağdaş Kıpçak lehçeleri arasında sadece KrmT.'de *sancak aç-* 'sancak açmak' (KrmTRL 500) şeklinde fiil olarak, MemKT.'de ise *sançak* 'sancak, bayrak' (KF: KıpTS 226) şeklinde isim olarak kullanıldığı görülmektedir.

⁶⁷ MemKT. *yaldız* 'yıldız' (BM: KıpTS 309); *yalduz* 'yıldız' (BM, TA: KıpTS 309); KBalk. *calduz* 'değerli taş, mücevher' (KMETS 136); KT. *yaldra-* 'güneş vb. şeylerin az parlaması' (DLT III: KaTS 333); Har.AOKT. *yalduz-* 'yaldızlamak' (ME 65/8) şeklinde kullanımları bulunmaktadır.

⁶⁸ KT. *balçık* 'çamur, balçık' (DLT I, KB: KaTS 40); Tat., Kum., Kırg., KBalk., KrmT. *balçık* 'balçık, çamur' (TTS 43; KBLS 8; KrmTRL 342); Har.AOKT. *balçık bol-* 'çamurlaşmak, çamur olmak' (KE 27/3); MemKT. *balçıkla-* 'çamur sürmek' (Bul., TA: KıpTS 23); Başk. *batkakla-* 'batak haline getirmek, balçıklamak' (BTSV 1001); Kzk. *batpaqda-* 'çamurlu yolda yürümek' (KTS 39); Nog., KKlp. *balşıkla-* 'kirlenmek' (NogRSI 69; KKlpRSI 83) şeklinde türevleri bulunmaktadır.

⁶⁹ Bu fiil, tarihî ve çağdaş dönemlerde daha çok isim türevinde kullanılmaktadır. KT. *beter* 'daha kötü, daha fena' (KB: KaTS 49); MemKT. *beter* 'daha kötü, beter' (GT: KıpTS 28); Kzk. Kum., KBalk., KKlp., Nog., KrmT. *beter* 'beter, kötü, fena' (KTS 45; KBLS 9; KKlpRSI 102; NogRSI 79; KrmTRL 348); Kırg. *beter* 'daha fazla' (KS 111); Har.AOKT. *beter bol-* 'kötü olmak, kötüleşmek' (KE 40/2); KBalk. *bederbetlen-* 'küstahlanmak, küstahlık etmek' (KMETS 117).

- (207) **bitiklès-** (h) '*yazışmak, mektuplaşmak*'⁷⁰ (Öztürk 2015: 115).
 (208) **comartla-** (h) 'cömert olmak'⁷¹ (Öztürk 2015: 145).
 (209) **cèrivlè-**⁷² (h) '1. savaşa/harbe hazırlamak 2. orduya komut vermek' (Öztürk 2015: 156-157).
 (210) **nèkeslèt-**⁷³ (h) 'hakaret etmek, incitmek' (Öztürk 2015: 348-349).
 (211) **vakille-**⁷⁴ (h) '*1. hizmet etmek, memurluk etmek, vekil etmek 2. tayin etmek, kararlaştırmak*' (Öztürk 2015: 537).
 (212) **yumuslan-**⁷⁵ (h) 'emir/görev verilmek, hizmet ettirilmek' (Öztürk 2015: 597-598).

2.3.1.3. Trakay Ağzındaki Fiiller

- (213) **aşkar-** (t) 'görünmek, ortaya çıkmak'⁷⁶ (Öztürk 2015: 57).
 (214) **atlamla-** (t) '1. yürümek 2. göndermek, yollamak'⁷⁷ (Öztürk 2015: 62).

⁷⁰ ErmK. *bitik* 'kitap, defter' (AB 83/15); Kzk. *bitik* 'tıknaç, kalın' (KTS 59) ve ET. *bitit-* 'yazdırmak' (OTWF 767); KT. *bitit-* 'yazdırmak' (DLT II 298); Har.AOKT. *bitit-* 'yazdırmak' (ME 5/5); KK. *biti-* '(yazı) yazmak' (CC 119/3); MemKT. *biti-* 'yazmak' (Kİ: KıpTS 33) şeklinde türevleri vardır.

⁷¹ KK. *gomard, gomart* 'cömert, eli açık' (CC 149/7); MemKT. *cömerd* 'cömert, eli açık' (Kİ, KK, TA, TZ: KıpTS 43); KBalk. *çomart* 'cömert, eli açık' (KMTS 178); Kırg. *coomart* 'cömert' (KS 223); Kzk., KKlp. *comart* 'cömert' (KTS 104; KKlpRSI 255) şeklinde isim olarak ve Har.AOKT. *cümerd bol-* 'cömert olmak, eli açık olmak' (NF 254/17); Tat. *yumartlan-* 'cömert davranmak' (TTS 436); Başk. *yomartlan-* 'cömert davranmak' (BTSV 1407); Kum. *çomurtlan-* 'cömert olmak' (KumRSI 360); Nog. *yomartlan-* 'cömert olmak' (NogRSI 447) şeklinde fiil olarak türevleri bulunmaktadır.

⁷² KT. *çerig* 'asker, ordu' (KB: KaTS 76); KK. *çeri, çeyri* 'ordu, asker' (CC 90/11); MemKT. *çeri* 'asker, ordu' (Bul., GT, İH, İM, KİN., KF, Kİ: KıpTS 48); *çerig* 'asker, ordu' (GT, İM, Kİ: KıpTS 48); *şeri* 'asker, ordu' (DM, TA: KıpTS 252); *şerü* 'ordu, asker' (DM, TZ: KıpTS 252); ErmK. *çeruv* 'ordu, asker' (KV 110/13); Başk. *sirè* 'asker, çeri' (BTSV 2030); Kırg. *çerüü* 'asker, ordu' (KS 262); KBalk. *çeriv* 'ordu, askeri güç' (KMTS 172); Kzk. *şerü* 'asker' (KTS 311) ve Har.AOKT. *çerig başla-* 'komutanlık yapmak, askerin başında olmak' (NF 39/13) şeklinde daha çok isim olmak üzere isim ve fiil türevleri kullanılmaktadır.

⁷³ MemKT. *nakes* 'alçak' (GT: KıpTS 196); *nekes* 'cimri, pinti, eli sıkı' (İH: KıpTS 200) şeklinde isim olarak kullanılırken; *nakes bol-* 'hor/hakir görülme' (HŞ 4576) şeklinde Har.AOKT.'de ise fiil türevi ile kullanıldığı tespit edilmiştir.

⁷⁴ MemKT. *vekil* 'birinin işini görmesi için yerine bıraktığı kimse' (GT, İM, KF, KFT: KıpTS 302); Tat., Başk., KKlp., KrmT. *vekil* 'vekil, temsilci' (TatRSI 71; BTSV 702; KKlpRSI 700; KrmTRL 358); Kırg., Kum., KBalk. *ökül* 'vekil' (KS 608; KMTS 316); Kzk. *uvâkil* 'vekil' (KTS 288); Har.AOKT. *vekil kal-* 'vekil tayin etmek' (NF 181/4) şeklinde türevleri kullanılmaktadır.

⁷⁵ KT. *yumuş* 'hizmet, vazife' (DLT III, KB: KaTS 362); Kırg. *cumuş* 'hizmet, iş' (KS 233); MemKT. *yumuş* 'hizmet, vazife' (KF: KıpTS 330); Har.AOKT. *yumuşçı bol-* 'işçi olmak, işçi olarak çalışmak' (KE 188r/12); KBalk. *cumuş et-* 'hizmet etmek' (KMTS 160) şeklinde isim ve fiil olarak kullanımları mevcuttur.

⁷⁶ Bu fiil, KT. *âşikârè* 'âşikâr, açık, meydanda' (AH, KT: KaTS 31); MemKT. *âşikârè; âşikâre, âşkâre* 'belli, meydanda, açık, ortada' (DM, KF, KFT: KıpTS 14) ve Kzk. *aşkere* 'âşikâr, açık, gizli değil' (KTS 31) olarak isim ve KrmT. *aşkar ol-* 'açık olmak, meydanda olmak'; *aşkar et-* 'ışık saçmak' (KrmTRL 337) şeklinde fiil türevlerinde görülür.

⁷⁷ MemKT.'de *atlam* 'adım, yürümek için yapılan ayak atışlarından her biri' (İM, KİN., MG: KıpTS 15); Kırg.'da *attam* 'adım, atlama' (KS 60) şeklinde isim olarak kullanılan bu kelime, Har.AOKT. *adımila-* 'adım atmak, yürümek, adımla ölçmek' (NF 149/9); Tat. *adımila-* 'adımlamak'; *atla-* 'yürümek' (TTS 20); Başk. *azımila-* 'adımlamak, adım atmak' (BTSV 995); Kzk. *adımlda-* '1. ileriye adım atmak; 2. yavaş yavaş yere basmak' (KTS 4); KrmT. *adamla-* 'adımlamak, yürümek' (KrmTRL 317) şeklinde fiil olarak kullanılmaktadır.

(215) **yalanğızdir**-⁷⁸ (t) ‘çıplaklaştırmak, açmak’ (Öztürk 2015: 545-546).

2.3.2. Birden Fazla Karay Ağzında Bulunan Fiiller

1’i Kırım-Haliç ağızlarında, 1’i Kırım-Trakay ağızlarında, 5’i Haliç-Trakay ağızlarında ve 1’i de tüm ağızlarda olmak üzere Karaycada birden fazla ağızda kullanılan 7 fiil, çağdaş Kıpçak Türkçesinin söz varlığına katkı sunmaktadır.

2.3.2.1. Kırım ve Haliç Ağızlarındaki Fiiller

(216) **zavtlan-** (k) / **zaftlan-**⁷⁹ (h) ‘zaptetmek, ele geçirmek’ (Öztürk 2015: 603).

2.3.2.2. Kırım ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller

(217) **zahmet’lan’-** (t) / **zahmetlen-**⁸⁰ (k) ‘zahmet vermek, uğraşmak, emek vermek’ (Öztürk 2015: 603).

2.3.2.3. Haliç ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller

(218) **azat bol-** (th) ‘kendini kurtarmak, özgürlüğüne kavuşmak’⁸¹ (Öztürk 2015: 81).

(219) **aziz et-** (th) ‘kutsamak, dinî törenle kutsamak, takdis etmek’⁸² (Öztürk 2015: 82).

(220) **borçay-** (h) / **borçay-** (t) ‘1. borçlanmak, borcu olmak 2. kusur işlemek, günah işlemek’⁸³ (Öztürk 2015: 124).

(221) **tarazuvla-**⁸⁴ (th) ‘tartmak’ (Öztürk 2015: 480).

⁷⁸ KT. *yalağaç* ‘çıplak, çıplaklık’ (DH: KaTS 333); Har.AOKT. *yalıyat-* ‘çıkarmak, soymak’ (ME 150/7); *yalıyat-* ‘soyundurmak’ (ME 56/8); KK. *yalañaçla-* ‘açmak, örtüsünü kaldırmak’ (CC 114/26-27 1); MemKT. *yalañşla-* ‘soyunmak’ (TZ: KıpTS 307); ErmK. *yalanaçlan-* ‘ortaya çıkarmak’ (AB 113/9); Tat. *yalağaçlan-* ‘çıplaklanmak’ (TTS 443); Başk. *yalağaçlan-* ‘çıplaklaşmak’ (BTSV 1476); Kzk. *calanaşta-* ‘soymak, elbisesini üzerinden çıkarmak, çıplaklaşmak’ (KTS 89); KKlp., Nog. *yalañaşla-* ‘çıplaklaşmak’ (KKlpRSI 217; NogRSI 459); Kırg. *çılanğaşta-* ‘soymak, giysisini çıkarmak’ (KS 208) şeklinde isim ve fiil türevleri vardır.

⁷⁹ KT. *zabt* ‘sıku tutma, idare altına alma’ (DH: KaTS 367) şeklinde isim ve Har.AOKT. *zabt kıl-* ‘ihata etmek, kuşatmak’ (NF 32/11) şeklinde fiil olarak kullanımı tarihî dönemlerde tespit edilmiştir.

⁸⁰ KT. *zahmet bir-* ‘eziyet vermek, eziyete sokmak’ (DH: KaTS 367); Har.AOKT. *zahmet çek-* ‘zahmet çekmek, eziyet görmek’ (HŞ 4699); MemKT. *zahmet eyle-* ‘işkence etmek’ (TZ: KıpTS 334); Tat. *zehmet cik-* ‘zahmet çekmek’ (TatRSI 100); Başk. *zehmet* ‘beden ya da can sıkıntısı, zahmet’ (BTSV 2853) şeklinde kullanımlar tespit edilmiştir.

⁸¹ Başk.’da *azat* ‘azat, bağımsız, hür, özgür’ (BTSV 1547) şeklinde isim ve Tat. *azat it-* ‘azat etme’ (TTS 22) şeklinde fiil türevleri mevcuttur.

⁸² KT. ‘*aziz* ‘aziz, kıymetli’ (KB, AH, DH, KT: KaTS 36); KK. ‘*aziz* ‘aziz, kutsal, saygın’ (CC 46); MemKT. ‘*aziz* ‘aziz, kutsal, saygın’ (GT, İM, KF, RH: KıpTS 20); ErmK. *adzadzın* (Erm.) ‘kutsal bakire’ (AB 100/13); Tat. *ğaziz* ‘aziz’ (TTS 73); Kırg., Kzk. *aziz* ‘aziz, kutsal’ (KTS 28; KS 75) şekillerinde isim türevlerinin yanı sıra Har.AOKT. ‘*azizle-* ‘azizlemek, kutsamak, yüceltmek’ (HŞ 2797) şeklinde fiil türevi bulunmaktadır.

⁸³ MemKT. *borç* ‘borç’ (Bul., DM, GT, İM, KF, KFT: KıpTS 34); KK. *borç* ‘borç’ (CC 20/15); Tat. *burıç* ‘borç’ (TatRSI 59); Başk. *burıs* ‘borç’ (BTSV 798); KBalk. *borç* ‘vazife, görev’ (KMTS 126); KKlp. *borış* ‘borç’ (KKlpRSI 114); ErmK. *borçlu et-* ‘borçlu etmek’ (AB 116/12); Kırg. *boruça-* ‘borçlanmak’ (KS 131); Kzk. *borştan-* ‘borçlanmak’ (KTS 48); KrmT., Kum. *borçlan-* ‘borçlanmak’ (KrmTRL 352; KumRSI 81); Nog. *borışla-* ‘zorunlu tutmak’ (NogRSI 85) şeklinde isim ve fiil türevleri görülmektedir.

⁸⁴ KT. *terâzû* ‘mizan, ölçü’ (KT: KaTS 283); Har.AOKT. *terâzû* ‘tartı, terazi’ (NF 230/9; KE 216v/20); KK. *tarazu*, *târâzû* ‘terazi’ (CC 80/3); MemKT. *terâzi* ‘terazi’ (DM: KıpTS 270); *terâzû* ‘terazi’ (Bul., DM, GT, İM, Kİ, TA, RH: KıpTS 270); Başk. *terazu* ‘terazi, ölçü’ (BTSV 2879); Kzk. *tarazi* ‘terazi’ (KTS 264); Kırg. *taraza* ‘terazi’ (KS 710) şeklinde isim ve KrmT. *teraze kel-* ‘dengelemek, eşitlemek’ (KrmTRL 539) fiil türevlerine rastlanmaktadır.

- (222) **ustatlan**-⁸⁵ (th) ‘kurnazlık etmek, açık göz davranmak, kurnazlığa/hileye başvurmak’ (Öztürk 2015: 526).

2.3.2.4. Tüm Ağzlarında Bulunan Karayca Fiiller

- (223) **cênges-**⁸⁶ (h) / **çêngêş-** (k) ‘savaşmak, cenk etmek’ (Öztürk 2015:); **çengeş-**, **çen’gaş-** (t) ‘1. savaşmak, mücadele etmek 2. tartışmak, münakaşa etmek’ (Öztürk 2015: 155).

3. Değerlendirmeler ve Sonuç

Bu çalışmada Karaycadan çağdaş Kıpçak Türkçesinin söz varlığına katkı sunan 223 fiil tespit edilmiştir. Bu fiillerin 156’sı sadece Karaycaya özgüdür. 67 fiil ise tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde bulunan ancak farklı türevlerde kullanılan fiillerdir.

– Kırım ağzına özgü fiiller arasında *bezunlan-* (Ar. mehzun), *mağmun-* (Ar. mağmum), *şafaflat-* (Ar. şafak), *çengiş-* (Far. ceng), *fiskele-* (Rum. fiske) gibi yabancı dillerden alıntılanan birkaç kelimenin türetildiği görülmektedir. Ayrıca *pışkır-*, *tıhtıhlan-* şeklinde yansıma sözlerden türetilen az sayıda fiil örnekleri de görülmektedir. Tespit edilen 41 fiil, Kırım Karay ağzından çağdaş Kıpçak Türkçesinin söz varlığına katkı sunmaktadır.

– Haliç ağzına özgü 57 fiil tespit edilmiştir. Bu fiiller arasında *arıştovat-* (R. arestovat’), *dutt-* (R. dut’), *glent-* (R. glent’), *staracet-* (R. starat’sya), *ukorent-* (R. ukorenyat’sya), *pustalan-* (Slav. pustoy), *vost-* (Slav. vozit’), *zabavlec-* (Slav. zabavlyat’sya), *zrozumecet-* (Leh. rozumieć), *voyazutt-* (Fr. voyage), *aklaflan-* (Ar. ğulfe) şeklinde daha çok Slav dillerinden ödünçlenen alıntı kelimeler Haliç ağzına özgü fiiller olarak türetilmiştir. *calısın-*, *kezik-*, *yêldêr-* gibi Türkçe kökenli kelimelerden türetilen fiiller de vardır.

– 31 fiil Trakay ağzına özgü fiiller olarak tespit edilmiştir. Haliç ağzında olduğu gibi Trakay ağzında yer alan özgü fiiller arasında *okruştet-* (R. okruştat’), *vetet-* (R. veyat’), *popast et-* (Slav. popast’), *zenc-* (Leh. żeniaczka), *poviştet-* (Leh. powişt’) örneklerinde olduğu gibi ağırlıklı olarak Slav kökenli dillerin etkisinde söz edilebilir. Bununla birlikte Trakay ağzına özgü fiiller arasında *miyusla-* (Ar. milus) ve *şohadla-* (Moğ. suwkat) gibi fiillerin de Arapça ve Moğolcadan alıntılanmış olduğu görülmektedir.

– Karaycaya özgü fiiller arasında 27 fiil, birden fazla Karay ağzında ortak kullanılmaktadır. *farbozat et-*, *hof et-*, *vikorent et-* gibi yabancı kökenli kelimeler *et-* yardımcı fiili ile türetilerek Karayca söz varlığı içerisinde yerini almıştır.

– Tarihî ve çağdaş Kıpçak Türkçesinde farklı türevlerde bulunan 67 Karayca fiil tespit edilmiştir. Bunların 23’ü sadece isim türevleriyle, 19’u sadece fiil türevleriyle ve 25’i ise hem isim hem fiil türevleriyle Kıpçak Türkçesinin söz varlığında yer almaktadır. Karayca, Türkçenin kelime yapım yollarına uygun olarak gerek yabancı dillerden alıntılanan kelimeleri gerek arkaik kelimeleri fiil işlevinde kullanmak suretiyle türetmiştir.

⁸⁵ ET. *uzlan-* ‘ustalaşmak, daha iyi duruma gelmek’ (OTWF 516); KT. *uzlan-* ‘ustalaşmak’ (DLT I 297); Har.AOKT. *ustad bol-* ‘alim olmak, bilgin olmak’ (ME 167/8); KK. *usta, osta* ‘usta’ (CC 89/26); MemKT. *usta* ‘usta, öğretici’ (DM, GT, TZ: KıpTS 294); ErmK. *usta* ‘usta’ (KV 126/3); Tat. *ostar-* ‘ustalaşmak’ (TTS 235); Başk. *ostaz* ‘usta, öğretici, üstad’ (BTSV 471); Kırg. *ustat* ‘muallim, üstad’ (KS 787); Kzk., KKlp., KBalk. *ustaz* ‘öğretmen, akılcı, üstad’ (KTS 293; KKlpRSI 681; KMTS 420); Nog. *ustar-* ‘ustalaşmak’ (NogRSI 384); KrmT. *usta ol-* ‘usta olmak’ (KrmTRL 560) şeklinde kullanımları bulunmaktadır.

⁸⁶ Başk. *jenk* ‘savaş, cenk’ (BTSV 2868) şeklinde isim ve Har.AOKT. *ceng et-* ‘savaşmak, vuruşmak’ (KE 57/10); KBalk. *ceng-* ‘yenmek, galip gelmek’ (KMTS 148) şeklinde fiil türevleri görülmektedir.

– Tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinde isim türevleri bulunan Karaycaya ait fiiller arasında Kırım-Haliç ağızları ile Kırım-Trakay ağızlarında ortak kullanılan fiiller tespit edilememiştir. Aynı şekilde diğer lehçelerde fiil türevleri bulunan Karayca fiiller arasında Kırım-Haliç ağızlarında ve tüm ağızlarda ortak kullanılan fiiller tespit edilememiştir.

Çalışmada tespit edilen 223 Karayca fiil, iki başlık altında (*Karaycaya Özgü Fiiller* ve *Tarihî ve Çağdaş Kıpçak Türkçesinde Farklı Türevlerde Bulunan Karayca Fiiller*) Karaycanın ağızları esas alınmak suretiyle tasnif edilerek listelenmiştir. Bu fiiller özgünlük, ortaklık ve farklılık temelinde çağdaş Kıpçak Türkçesinin söz varlığına, hatta genel anlamda Türk dilinin söz varlığına katkı sunmaları bakımından önem arz etmektedir.

Tespit ve tasnif sonucu Karayca fiillerin ağızlara bağlı olarak sayısal dağılımı aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir:

Grup	Fiil Sayısı
1. Karaycaya Özgü Fiiller	156
Kırım Ağızına Özgü Fiiller	41
Haliç Ağızına Özgü Fiiller	57
Trakay Ağızına Özgü Fiiller	31
Kırım ve Haliç Ağızlarına Özgü Fiiller	3
Kırım ve Trakay Ağızlarına Özgü Fiiller	3
Haliç ve Trakay Ağızlarına Özgü Fiiller	17
Tüm Ağızlarda Bulunan Karaycaya Özgü Fiiller	4
2. Tarihî ve Çağdaş Kıpçak Türkçesinde Farklı Türevleri Bulunan Karayca Fiiller	67
2.1. Sadece İsim Türevinde Bulunanlar	
Kırım Ağızındaki Fiiller	8
Haliç Ağızındaki Fiiller	7
Trakay Ağızındaki Fiiller	1
Haliç ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller	5
Tüm Ağızlarında Bulunan Karayca Fiiller	2
2.2. Sadece Fiil Türevinde Bulunanlar	
Kırım Ağızındaki Fiiller	3
Haliç Ağızındaki Fiiller	8
Trakay Ağızındaki Fiiller	5
Kırım ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller	1
Haliç ve Trakay Karaycalarındaki Fiiller	2
2.3. Hem İsim Hem Fiil Türevlerinde Bulunanlar	
Kırım Ağızındaki Fiiller	6
Haliç Ağızındaki Fiiller	8
Trakay Ağızındaki Fiiller	3
Kırım ve Haliç Ağızlarındaki Fiiller	1
Kırım ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller	1
Haliç ve Trakay Ağızlarındaki Fiiller	5
Tüm Ağızlarında Bulunan Karayca Fiiller	1
Toplam	223

Kısaltmalar

- Ar.** Arapça
Başk. Başkurt Türkçesi
Erm. Ermenice
ErmK. Ermeni Kıpçakçası
ET. Eski Türkçe
Far. Farsça
Fr. Fransızca
h Haliç ağzı
Har. AOKT. Harezmi Altın Ordu Kıpçak Türkçesi
hk Haliç ve Kırım ağzıları
k Kırım ağzı
KarT. Karay Türkçesi
KBalk. Karaçay-Balkar Türkçesi
Kırg. Kırgız Türkçesi
KK. Kuzey Kıpçak
KKlp. Karakalpak Türkçesi
KrmT. Kırım Tatar Türkçesi
KT Karahanlı Türkçesi
Kum. Kumuk Türkçesi
Kzk. Kazak Türkçesi
Leh. Lehçe
MemKT. Memlûk Kıpçak Türkçesi
Moğ. Moğolca
Nog. Nogay Türkçesi
R. Rusça
Rum. Rumca
Slav. Slavca
t Trakay ağzı
Tat. Tatar Türkçesi
th Trakay ve Haliç ağzıları
thk Trakay, Haliç ve Kırım ağzıları
tk Trakay ve Kırım ağzıları

Kaynaklar

- Arat, Reşid Rahmeti. (1999). *Kutadgu Bilig I (Metin)*. Ankara: TDK Yayınları. **(KB)**
- Arat, Reşid Rahmeti. (2006). *Atabetü'l-Hakayık*. Ankara: TDK Yayınları. **(AH)**
- Ata, Aysu. (1988). *Nehçü'l-Ferâdis III*. Ankara: TDK Yayınları. **(NF)**
- Ata, Aysu. (1997). *Kıssasü'l-Enbiyâ II (Dizin)*. Ankara: TDK Yayınları. **(KE)**
- Atalay, Besim. (1945). *Et-Tuhfetu'z-Zekiyye*. İstanbul: TDK Yayınları. **(TZ)**
- Atalay, Besim. (1988). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*. C. I-IV. Ankara: TDK Yayınları. **(DLT)**
- Bammatov, Zajnal Zijautdinoviç. (1969). *Kumuksko-Russkiy Slovar*. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya izdatelstvosu **(KumRSI)**
- Bang Kaup, Willi vd. (1934). *Türkische Turfan-Texte VI*. Berlin: SBAW. **(TT)**
- Baskakov, Nikolay Aleksandroviç vd. (1974). *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*. Moskva.
- Baskakov, Nikolay Aleksandroviç. (1958). *Karakalpaksko-Russkiy Slovar*. Moskva. **(KKlpRSI)**
- Baskakov, Nikolay Aleksandroviç. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar*. Moskva. **(NogRSI)**
- Başkirsko-Russkiy Slovar* (1958). Moskva: Akademiya Nauk SSSR, Başkirskiy Filial İnstitut İstorii, Yazıkı i Literatura. **(BaşkRSI)**
- Chirli, Nadejda. (2003). *Algış Bitigi*. Haarlem: Sota Yayınları. **(AB)**
- Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford. **(EDPT)**
- Erdal, Marcel. (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon 1-2*. Wiesbaden: Turcologica, Hrsg. Von Lars Johanson. Bd. 7. **(OTWF)**
- Gabain, Annemarie von. (1931). *Uigurica IV*. Berlin: ABAW. **(U)**
- Gabain, Annemarie von. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları. **(ETG)**
- Grønbech, Kaare (1942). *Komanisches Wörterbuch*. Kopenhag. **(CC)**
- Hacıeminoğlu, Necmettin. (2000). *Kub'un Hüsvrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*. Ankara: TDK Yayınları. **(HŞ)**
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* (1991). Ankara: KB Yayınları. **(KTLS)**
- Kazak Türkçesi Sözlüğü* (1984). İstanbul: TDAV Yayınları. **(KTS)**
- Lessing, Ferdinand Diedrich. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. (Çev. Günay Karaağaç). C. 1-2. Ankara: TDK Yayınları.
- Nemeth, Gyula. (1990). *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*. (Çev. Kemal Aytaç). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. **(KBLS)**
- Özşahin, Murat. (2011). *Başkurt Türkçesi Söz Varlığı*. Doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. **(BTSV)**
- Öztürk, Abdulkadir. (2015). *Karay Türkçesinin Tarihi ve Çağdaş Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı Söz Varlığı-Fül*. Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. **(Öztürk)**
- Özyetgin, Melek. (2001). *Ebu Hayan Kitabı'l-İdrak li Lisani'l-Etrak*. Ankara: KÖKSAV Yayınları. **(Kİ)**

- Sağol, Gülden. (1993). *Old Turkish and Persian Inter-Linear Qur'an Translations II: An Inter-Linear Translation of the Qur'an into Khawarazm Turkish, Introduction, Text, Glossary and Fascimile (Part I: Introduction and Text)*. Harvard. **(HKT)**
- Schütz, Edward. (1968). *An Armeno-Kipchak Chronicle On The Polish-Turkish Wars In 1620-1621*. Budapest: Akadémiiai kiado. **(KV)**
- Shōgaito, Masahiro vd. (1998). *Daşakarmapathāvadānamālā*. Kyoto: In Uighur from the Collection of the St. Petersburg Branch of the Institute of Oriental Studies Russian Academy of Sciences. **(DKPAMP)**
- Tatarca-Türkçe Sözlük* (1997). Kazan-Moskova: İnsan Yayınları. **(TTS)**
- Tatarsko-Russkiy Slovar* (1976). Moskva. **(TatRSI)**
- Tavkul, Ufuk. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KMTS)**
- Tenişev, Edhem Rahimoğlu ve Süyünç, Hanafi İdrisoviç. (1989). *Karaçaevo-Balkarsko-Russkiy Slovar*. Moskva. **(KBalkRSI)**
- Toparlı, Recep vd. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları. **(KıpTS)**
- Toparlı, Recep. (1988). *Mu'inü'l-Mürid*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları. **(MM)**
- Useinov, Seyran Memetoviç. (2007). *Russko-Krımskotatarskiy Slovar, Kırım Tatarca-Rusça Lugat*. Simferopol. **(KrmTRL)**
- Ünlü, Suat. (2012). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi. **(KaraTS)**
- Üşenmez, Emek. (2010). *Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü*. Ankara: Doğu Kitabevi. **(KaTS)**
- Yıldız, Hüseyin. (2009). "Karay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değer Kelimeler". *Gazi Türkiyat Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, 5, 611-660.
- Yudahin, Konstantin Kuzmiç ve Taymas, Abdullah. (1988). *Kırgız Sözlüğü*. C. I-II. Ankara: TDK Yayınları. **(KS)**
- Yüce, Nuri. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara: TDK Yayınları. **(ME)**